

शाखा अधिकृत लेखापरीक्षण नमूना प्रश्नोत्तर र नया कक्षा

आज बेलुका 7 बजेबाट

Zoom ID: 872 9951 8933 | Passcode: AUDIT

नोट: लेखापरीक्षण कक्षा तयारी गर्नेलाई लेखापरीक्षणका थप 475 प्रश्नोत्तर र प्रशासनका
1300 प्रश्नोत्तर प्रदान गरिने छ ।

नमूना प्रश्न तथा उत्तरहरू

लोक सेवा आयोग

अप्राविधिक (परराष्ट्र, प्रशासन, लेखापरीक्षण र संघीय संसद सेवा), राजपत्रांकित तृतीय श्रेणी, शाखा अधिकृत वा सो
सरह पदको खुला प्रतियोगितात्मक परीक्षाको नमूना प्रश्नपत्र

Paper IV: Service related subject for Nepal Audit Service

Section (A) = 30 Marks

1. सार्वजनिक खरिद ऐन र नियमावलीका आधारमा खरिदका विधिहरू उल्लेख गर्दै, सार्वजनिक निर्माण
कार्यको खरिदमा देखिने प्रमुख समस्याहरू र तिनको लेखापरीक्षण गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू के-के हुन् ?
(3+4+3 = 0) *Mentioning the procurement methods based on the Public Procurement
Act and Rules, what are the major problems seen in the procurement of public
construction works, and what things should be considered while auditing them?*

2. नेपाल सरकारको लेखा प्रणालीमा गोश्वारा भौचर (Journal Voucher) र बजेट हिसाब खाता (Budget Ledger) को महत्त्व के छ ? स्थानीय तहको सञ्चित कोष खाता (Consolidated Fund Account) को लेखापरीक्षण कसरी गरिन्छ ? (5+5 = 0) *What is the importance of a Journal Voucher and Budget Ledger in the accounting system of the Government of Nepal? How is the Consolidated Fund Account of the local level audited?*
3. छोटकरीमा लेख्नुहोस् (Write briefly): (5+5 = 0)
 - (क) लेखापरीक्षण ऐन, 2075 बमोजिम बेरुजु फर्स्यौट प्रक्रिया (Arrears clearance process as per Audit Act, 2075)
 - (ख) कार्यमूलक लेखापरीक्षण (Performance Audit)

Section (B) = 30 Marks

4. हिमालयन ट्रेडर्सको आषाढ मसान्त 2082 को सन्तुलन परीक्षण (Trial Balance) तल दिइएको छ । *The Trial Balance of Himalayan Traders as of Ashadh end 2082 is given below:*

Particulars (Dr.)	Rs.	Particulars (Cr.)	Rs.
Cash in Hand	50,000	Sales	3,00,000
Purchases	2,00,000	Sundry Creditors	30,000
Sundry Debtors	40,000	Capital	90,000
Machinery	1,00,000		
Wages	20,000		
Rent	10,000		
Total	4,20,000	Total	4,20,000

थप जानकारी (Additional Information):

- अन्तिम मौज्दात (Closing Stock) रु. 30,000 रहेको छ । *(Closing stock is Rs. 30,000).*
- तिर्न बाँकी भाडा (Outstanding Rent) रु. 5,000 छ । *(Outstanding rent is Rs. 5,000).*
- मेसिनरीमा 0% हासकट्टी (Depreciation) काट्नुहोस् । *(Depreciate Machinery at 10%).*

माथिको सन्तुलन परीक्षण र थप जानकारीको आधारमा हिमालयन ट्रेडर्सको व्यापारिक तथा नाफा नोक्सान खाता (Trading & P/L A/C) र वासलात (Balance Sheet) तयार गर्नुहोस् । (5+5 = 0) *Based on the above Trial Balance and additional information, prepare the Trading & Profit/Loss Account and Balance Sheet of Himalayan Traders.*

5. बैंक हिसाब मिलान विवरण (Bank Reconciliation Statement) भन्नाले के बुझिन्छ ? तल दिइएको जानकारीका आधारमा असार मसान्तसम्मको बैंक हिसाब मिलान विवरण तयार गर्नुहोस् । (3+7 = 0) *What is meant by a Bank Reconciliation Statement? Prepare a Bank Reconciliation Statement as of the end of Ashadh based on the following information:*
 - a) नगद किताब अनुसारको बैंक मौज्जात (Bank Balance as per Cash Book) = Rs. 50,000.
 - b) चेक जारी गरेको तर भुक्तानीका लागि बैंकमा प्रस्तुत नभएको (Cheques issued but not presented for payment) = Rs. 15,000.
 - c) चेक बैंकमा जम्मा गरेको तर राफसाफ नभएको (Cheques deposited but not cleared by the bank) = Rs. 10,000.
 - d) बैंकले सीधै खर्च कट्टा गरेको बैंक चार्ज (Bank charges debited by the bank) = Rs. 500.
 - e) ग्राहकले सीधै बैंक खातामा जम्मा गरिदिएको (Direct deposit by a customer into the bank account) = Rs. 8,000.
 - f) बैंकले ब्याज बापत जम्मा गरेको तर नगद किताबमा नदेखिएको (Interest credited by the bank but not recorded in the cash book) = Rs. 2,000.
6. पूँजीगत बजेट (Capital Budgeting) भन्नाले के बुझिन्छ ? दीर्घकालीन लगानीको निर्णय गर्दा प्रयोग हुने 'पे-ब्याक पिरियड' (Payback Period) र 'खुद वर्तमान मूल्य' (Net Present Value - NPV) विधिको तुलनात्मक चर्चा गर्नुहोस् । (4+6 = 0) *What is meant by Capital Budgeting? Comparatively discuss the 'Payback Period' and 'Net Present Value (NPV)' methods used in making long-term investment decisions.*

Section (C) = 20 Marks

7. सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठन (INTOSAI) का आधारभूत सिद्धान्तहरू के-के हुन् ? नेपालको सार्वजनिक लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न यी सिद्धान्तहरूले कसरी मद्दत पुऱ्याउँछन् ? (5+5 = 0) *What are the fundamental principles of the International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI)? How do these principles help in enhancing the quality of public auditing in Nepal?*

8. SAI Performance Measurement Framework (PMF) को आवश्यकता र औचित्य पुष्टि गर्दै, लेखापरीक्षणमा गुणस्तर नियन्त्रण (Quality Control) को अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासहरूबारे लेख्नुहोस्। (5+5 = 0) *Justifying the need and rationale of the SAI Performance Measurement Framework (PMF), write about the international practices of quality control in auditing.*

Section (D) = 20 Marks

9. महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदनउपर संघीय संसदको सार्वजनिक लेखा समिति (Public Accounts Committee) मा हुने छलफल र कार्यान्वयन प्रक्रियाबारे व्याख्या गर्नुहोस्। यस प्रक्रियामा देखिएका चुनौतीहरू के-के हुन्? (5+5 = 0) *Explain the discussion and implementation process of the Auditor General's report in the Public Accounts Committee of the Federal Parliament. What are the challenges seen in this process?*
10. जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण (Risk-based Audit) भनेको के हो? नेपालको परिप्रेक्ष्यमा NAMS (Nepal Audit Management System) को प्रयोगले सार्वजनिक सम्पत्तिको लेखापरीक्षणलाई कसरी प्रभावकारी बनाउन सक्छ? (4+6 = 0) *What is Risk-based Audit? In the context of Nepal, how can the use of NAMS (Nepal Audit Management System) make the audit of public assets effective?*

नमूना प्रश्न तथा उत्तरहरू

Section (A) = 30 Marks

1. सार्वजनिक खरिद ऐन र नियमावलीका आधारमा खरिदका विधिहरू उल्लेख गर्दै, सार्वजनिक निर्माण कार्यको खरिदमा देखिने प्रमुख समस्याहरू र तिनको लेखापरीक्षण गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू के-के हुन्? (3+4+3 = 0)

उत्तर:

सार्वजनिक स्रोतको अधिकतम प्रतिफल (Value for Money) हासिल गर्ने गरी वस्तु, सेवा वा निर्माण कार्य प्राप्त गर्ने प्रक्रिया खरिद व्यवस्थापन हो। नेपालमा यसलाई पारदर्शी, मितव्ययी र प्रतिस्पर्धी बनाउन सार्वजनिक खरिद ऐन, 2063 र नियमावली, 2064 लागू गरिएको छ।

सार्वजनिक निर्माण कार्य खरिदका विधिहरू (ऐनको दफा 8 बमोजिम):

सार्वजनिक निकायले निर्माण कार्य गराउँदा मुख्यतया देहायका विधिहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था छ:

- **अन्तर्राष्ट्रिय वा राष्ट्रिय स्तरको खुला बोलपत्र (Open Bidding):** प्रतिस्पर्धाको दायरा फराकिलो बनाउन निश्चित सीमाभन्दा माथिको खरिदमा ।
- **सिलबन्दी दरभाउपत्र (Sealed Quotation):** तोकिएको रकम (हाल रु. 20 लाख) सम्मको निर्माण कार्यमा छिटो प्रक्रियाबाट खरिद गर्न ।
- **सोझै खरिद (Direct Procurement):** विशेष परिस्थितिमा वा तोकिएको सानो सीमाभित्र रही विना प्रतिस्पर्धा खरिद गर्न ।
- **उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायबाट:** तोकिएको सीमा (हाल रु. करोड) सम्मको श्रममूलक र मेसिनरीको कम प्रयोग हुने स्थानीयस्तरको कार्य गराउन ।
- **अमानतबाट (Force Account):** सार्वजनिक निकायले आफ्नै जनशक्ति र स्रोतसाधनको प्रयोग गरी निर्माण कार्य गर्न ।
- **विशेष खरिद विधिहरू:** क्याटलग सपिड, सीमित बोलपत्र, वा नयाँ प्रविधि आवश्यक पर्ने अवस्थामा डिजाइन एण्ड बिल्ड विधि ।

सार्वजनिक निर्माण कार्यको खरिदमा देखिने प्रमुख समस्याहरू:

महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनले निर्माण कार्यको खरिदमा निरन्तर औँल्याउने गरेका व्यवस्थापकीय र प्राविधिक समस्याहरू देहायबमोजिम छन्:

- **अस्वाभाविक न्यून बोलकबोल (Abnormally Low Bidding):** ठेक्का हात पार्ने उद्देश्यले लागत अनुमानभन्दा 30 देखि 50 प्रतिशतसम्म कम रकममा कबोल गर्ने र पछि काम अलपत्र पारी लागत र समय बढाउने प्रवृत्ति ।
- **मिलेमतो र एकाधिकार (Collusion and Carteling):** सीमित निर्माण व्यवसायीलाई मात्र लक्षित गरी 'टेलरिड' गरिएका योग्यताका मापदण्ड (Qualification Criteria) तयार गरी सेटिङमा ठेक्का लगाउने समस्या ।
- **कमजोर ठेक्का व्यवस्थापन र समयको ओभररन:** जग्गा प्राप्ति र साइट क्लियरेन्स विना ठेक्का आह्वान गर्ने, तर पछि काम हुन नसक्दा बिना जरिवाना (Liquidated Damages - LD) म्याद थप मात्र गरिरहने अवस्था ।

- **भेरिएसनको अनुचित प्रयोग:** ठेक्का सम्झौताको समयमा कम परिमाण देखाउने र कार्यान्वयनका क्रममा उच्च दर भएका आइटमको परिमाण अस्वाभाविक रूपमा बढाई भेरिएसन आदेश स्वीकृत गराउने विकृति ।

निर्माण कार्यको लेखापरीक्षण गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू:

निर्माण कार्यको लेखापरीक्षण केवल बिल र भरपाईको रुजु मात्र नभई समग्र खरिद चक्रको प्राविधिक-वित्तीय विश्लेषण हो । यसमा निम्न पक्षहरूमा ध्यान दिनुपर्छ:

- **पूर्व तयारीको यकिन:** खरिद गुर्योजना, वार्षिक खरिद योजना, वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन (EIA/IEE) र यथार्थपरक लागत अनुमान (Rate Analysis) तयार भए/नभएको जाँच्ने ।
- **मूल्यांकन र सम्झौताको वैधता:** बोलपत्र मूल्यांकन समितिले कानुनबमोजिम सारभूत रूपमा प्रभावग्राही बोलपत्रलाई छनोट गरे/नगरेको र कार्यसम्पादन जमानत (Performance Security) को म्याद र आधिकारिकता यकिन गर्ने ।
- **गुणस्तर र भौतिक प्रगतिको भिडान:** रनिङ बिल भुक्तानी गर्दा नापी किताब (Measurement Book), गुणस्तर परीक्षण प्रतिवेदन (Lab Test Reports) र ठेकेदारको भौतिक प्रगतिलाई वित्तीय प्रगतिसँग तुलना गरी जाँच्ने ।
- **दण्ड र पुरस्कारको अवस्था:** सम्झौता बमोजिम कार्य नगर्नेलाई पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति (LD) तिराएको, ठेक्का तोडेको वा कालोसूचीमा राख्न सिफारिस गरेको छ वा छैन भनी परीक्षण गर्ने ।

निष्कर्ष:

सार्वजनिक निर्माण कार्य राष्ट्रिय पुँजी निर्माणको मेरुदण्ड हो । यसको खरिदमा देखिने संरचनात्मक विकृतिलाई रोक्न खरिद कानुनको अक्षरसः पालना र जोखिममा आधारित प्राविधिक लेखापरीक्षण (Technical Audit) लाई थप सुदृढ बनाउनु अपरिहार्य छ ।

2. नेपाल सरकारको लेखा प्रणालीमा गोश्वारा भौचर र बजेट हिसाब खाताको महत्त्व के छ ? स्थानीय तहको सञ्चित कोष खाताको लेखापरीक्षण कसरी गरिन्छ ? (5+5 = 10)

उत्तर:

सरकारी आर्थिक कारोबारको व्यवस्थित, पारदर्शी र भरपर्दो अभिलेख राख्न नेपाल सरकारले दोहोरो लेखा प्रणालीमा आधारित कम्प्युटरकृत प्रणाली (CGAS) लागू गरेको छ । यस प्रणालीका प्राथमिक आधारस्तम्भका रूपमा गोश्वारा भौचर र बजेट हिसाब खाता रहेका छन् ।

गोश्वारा भौचर (Journal Voucher) को महत्त्व:

गोश्वारा भौचर सरकारी कारोबारको प्रारम्भिक र मूल प्रविष्टिको खाता हो ।

- **कारोबारको वैधानिकता र प्रमाणीकरण:** प्रत्येक कारोबार (खर्च, आम्दानी, धरौटी वा पेस्की) को यथार्थता पुष्टि गर्ने रसिद, बिल, र निर्णय संलग्न राखी अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट स्वीकृत गराएर मात्र उठाइने हुँदा यसले खर्चको वैधता स्थापित गर्छ ।
- **दोहोरो लेखा सिद्धान्तको कार्यान्वयन:** एकै कारोबारलाई डेबिट र क्रेडिट पक्षमा बराबर असर पर्ने गरी प्रविष्टि गरिने भएकाले यसले लेखांकनमा गणितीय शुद्धता र सन्तुलन कायम राख्छ ।
- **अभिलेखको मुहान:** यसै भौचरमा उल्लेख भएको बजेट उपशीर्षक र क्रियाकलाप कोडका आधारमा बैंक नगदी किताब, बजेट हिसाब खाता र अन्य सहायक खाताहरूमा रकम पोस्टिङ हुने भएकाले यो सम्पूर्ण लेखा प्रणालीको मुहान हो ।

बजेट हिसाब खाता (Budget Ledger) को महत्त्व:

विनियोजन ऐनले तोकेको सीमा र सर्तभित्र रही खर्च व्यवस्थापन गर्न यो खाता तयार गरिन्छ ।

- **बजेट नियन्त्रण र अनुशासन:** यसले कुन शीर्षकमा कति बजेट विनियोजन भयो, कति निकास भयो र कति खर्च भयो भन्ने अद्यावधिक जानकारी दिन्छ । यसले विनियोजित सीमाभन्दा बढी खर्च हुन वा कानुनविपरीत रकमान्तर हुनबाट रोकी वित्तीय अनुशासन कायम गर्छ ।
- **वित्तीय प्रतिवेदनको आधार:** मासिक खर्चको फाँटवारी, चौमासिक प्रगति प्रतिवेदन र आर्थिक वर्षको अन्त्यमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पेस गर्नुपर्ने अन्तिम विनियोजन लेखा (Appropriation Account) तयार गर्न यसले यथार्थ तथ्यांक उपलब्ध गराउँछ ।

स्थानीय तहको सञ्चित कोष खाताको लेखापरीक्षण विधि:

नेपालको संविधानको धारा 229 बमोजिम स्थानीय तहलाई प्राप्त हुने सम्पूर्ण राजस्व, अनुदान र ऋण जम्मा हुने खाता सञ्चित कोष हो । महालेखापरीक्षकले यसको लेखापरीक्षण गर्दा देहायका प्रक्रियाहरू अवलम्बन गर्दछ:

- **प्राप्तिको पूर्णता परीक्षण:** संघीय र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त अनुदान (समानिकरण, ससर्त, समपूरक, विशेष), बाँडफाँट भई आएको राजस्व र स्थानीय तहले आन्तरिक रूपमा संकलन गरेको राजस्व पूर्ण रूपमा सञ्चित कोष खातामा दाखिला भए/नभएको भिडान गर्ने ।
- **विनियोजन र खर्चको वैधानिकता:** सञ्चित कोषबाट भएको खर्च स्थानीय सभाबाट स्वीकृत वार्षिक बजेट, कार्यक्रम र विनियोजन ऐनको परिधिभित्र रही अधिकारप्राप्त अधिकारीको आदेशबमोजिम मात्र भएको छ वा छैन यकिन गर्ने ।

- **बैंक हिसाब मिलान (Bank Reconciliation):** स्थानीय तहको लेखा प्रणाली (SuTRA) मा देखिने बैंक मौज्दात र सम्बन्धित बैंकले दिएको बैंक स्टेटमेन्टको मौज्दात बीचको फरक पहिचान गरी बैंक हिसाब मिलान विवरण यथार्थ रूपमा तयार भए/नभएको परीक्षण गर्ने ।
- **वित्तीय स्थितिको यथार्थ चित्रण:** वर्षान्तमा सञ्चित कोषको वास्तविक अवस्था (बचत वा घाटा), खर्च हुन नसकी फिर्ता गर्नुपर्ने ससर्त अनुदानको रकम फिर्ता भए/नभएको र स्थानीय सञ्चित कोषको अन्तिम लेखापरीक्षण प्रतिवेदनले समग्र वित्तीय स्थिति सही रूपमा प्रतिविम्बित गरे/नगरेको प्रमाणीकरण गर्ने ।

निष्कर्ष:

गोश्वारा भौचर र बजेट हिसाबले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई मजबुत बनाउँछन् भने स्थानीय तहको सञ्चित कोषको कठोर लेखापरीक्षणले वित्तीय विकेन्द्रीकरणको मर्मलाई सार्थक तुल्याउँदै तल्लो तहसम्म सुशासन र जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्दछ ।

3. छोटकरीमा लेख्नुहोस् (Write briefly): (5+5 = 10)

(क) लेखापरीक्षण ऐन, 2075 बमोजिम बेरुजु फर्स्यौट प्रक्रिया

(ख) कार्यमूलक लेखापरीक्षण (Performance Audit)

उत्तर:

(क) लेखापरीक्षण ऐन, 2075 बमोजिम बेरुजु फर्स्यौट प्रक्रिया:

प्रचलित कानूनबमोजिम पुर्‍याउनुपर्ने रीत नपुर्‍याई कारोबार गरेको, राख्नुपर्ने लेखा नराखेको वा अनियमित/बेमनासिब तरिकाले आर्थिक कारोबार गरेको भनी महालेखापरीक्षकले औल्याएको रकमलाई बेरुजु भनिन्छ । लेखापरीक्षण ऐन, 2075 ले बेरुजु फर्स्यौटलाई समयबद्ध र उत्तरदायी बनाउन निम्न प्रक्रिया तोकेको छ:

- **प्रारम्भिक प्रतिवेदन र स्पष्टीकरण:** लेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण सम्पन्न गरेपछि प्रारम्भिक प्रतिवेदन सम्बन्धित कार्यालय प्रमुखलाई दिन्छ । कार्यालय प्रमुखले सो प्रतिवेदन प्राप्त भएको 35 दिनभित्र आवश्यक प्रमाण र स्पष्टीकरणसहित महालेखापरीक्षकसमक्ष जवाफ पेस गर्नुपर्ने दायित्व हुन्छ ।
- **सम्परीक्षण (Sampaarikshan):** कार्यालयबाट प्राप्त जवाफ र प्रमाण सन्तोषजनक देखिएमा वा असुल गर्नुपर्ने रकम दाखिला भएमा महालेखापरीक्षकले त्यस्तो बेरुजु फर्स्यौट वा सम्परीक्षण गरी लगत कट्टा गर्दछ ।
- **वार्षिक प्रतिवेदन र संसदीय छानबिन:** तोकिएको समयमा जवाफ नआएका वा प्रमाण नपुगेका बेरुजुहरूलाई महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश गरी राष्ट्रपतिसमक्ष पेस गरिन्छ । उक्त प्रतिवेदन संघीय संसदको सार्वजनिक लेखा समिति (PAC) मा दफावार छलफल हुन्छ ।

- **निर्देशन र असुली:** सार्वजनिक लेखा समितिले छलफल पश्चात बेरुजुको प्रकृति हेरी असुलउपर गर्न, नियमित गर्न वा मिनाहा गर्न सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव (मुख्य लेखा उत्तरदायी अधिकृत) लाई निर्देशन दिन्छ। असुल गर्नुपर्ने बेरुजु तोकिएको समयमा असुल नभएमा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमार्फत सरकारी बाँकी सरह असुलउपर गर्ने कानुनी व्यवस्था छ।

(ख) कार्यमूलक लेखापरीक्षण (Performance Audit):

परम्परागत रूपमा गरिने वित्तीय र नियमितताको लेखापरीक्षण (Financial/Compliance Audit) ले मात्र बजेट खर्चको प्रभावकारिता मापन गर्न नसकेपछि सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरू (SAIs) ले विकास गरेको आधुनिक र विश्लेषणात्मक विधि नै कार्यमूलक लेखापरीक्षण हो।

- **अवधारणा र आधार:** यसले सार्वजनिक निकाय वा कार्यक्रमले प्राप्त गरेको स्रोतसाधनको उपयोग कत्तिको उपलब्धिमूलक रह्यो भनी स्वतन्त्र र वस्तुगत मूल्यांकन गर्दछ। यो मुख्यतया '3Es' मा आधारित हुन्छ:

1. **मितव्ययिता (Economy):** निर्धारित गुणस्तर कायम गर्दै न्यूनतम लागतमा स्रोतसाधन (Input) को प्राप्ति गरियो वा गरिएन ?

2. **कार्यदक्षता (Efficiency):** प्राप्त स्रोतसाधनको उच्चतम प्रयोग गरी अधिकतम प्रतिफल (Output) हासिल गरियो वा गरिएन ?

3. **प्रभावकारिता (Effectiveness):** सञ्चालित कार्यक्रमबाट लक्षित वर्गमा पूर्व निर्धारित उद्देश्य वा प्रभाव (Outcome/Impact) प्राप्त भयो वा भएन ?

- **प्रक्रिया र महत्त्व:** यसमा वित्तीय तथ्यांकका साथै स्थलगत निरीक्षण, लाभग्राही सर्वेक्षण, र उत्कृष्ट अभ्याससँगको तुलना (Benchmarking) जस्ता विधिहरू प्रयोग गरिन्छन्।
- **उपयोगिता:** कार्यमूलक लेखापरीक्षणले गल्ती वा बेरुजु औँल्याउने मात्र नभई व्यवस्थापकीय कमीकमजोरी सुधार गर्न रचनात्मक र व्यावहारिक सुझाव दिन्छ। यसले राज्यको स्रोतसाधनको मूल्य अभिवृद्धि (Value for Money) सुनिश्चित गर्दै सार्वजनिक प्रशासनलाई नतिजामुखी र जनउत्तरदायी बनाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ।

Section (B) = 30 Marks

4. हिमालयन ट्रेडर्सको आषाढ मसान्त २०८२ को सन्तुलन परीक्षण (Trial Balance) तल दिइएको छ ।

Particulars (Dr.)	Rs.	Particulars (Cr.)	Rs.
Cash in Hand	50,000	Sales	3,00,000
Purchases	2,00,000	Sundry Creditors	30,000
Sundry Debtors	40,000	Capital	90,000
Machinery	1,00,000		
Wages	20,000		
Rent	10,000		
Total	4,20,000	Total	4,20,000

थप जानकारी (Additional Information):

- अन्तिम मौज्दात (Closing Stock) रु. ३०,००० रहेको छ ।
- तिर्न बाँकी भाडा (Outstanding Rent) रु. ५,००० छ ।
- मेसिनरीमा ०% हासकट्टी (Depreciation) काट्नुहोस् ।

माथिको सन्तुलन परीक्षण र थप जानकारीको आधारमा हिमालयन ट्रेडर्सको व्यापारिक तथा नाफा नोक्सान खाता (Trading & P/L A/C) र बासलात (Balance Sheet) तयार गर्नुहोस् । (५+५ = १०)

उत्तर:

Himalayan Traders

Trading and Profit & Loss Account

For the year ended Ashadh ३२, २०८२

Particulars (Dr.)	Amount (Rs.)	Particulars (Cr.)	Amount (Rs.)
To Purchases	2,00,000	By Sales	3,00,000

To Wages	20,000	By Closing Stock (Adj.)	30,000
To Gross Profit c/d	1,10,000		
Total	3,30,000	Total	3,30,000
To Rent	10,000	By Gross Profit b/d	1,10,000
Add: Outstanding Rent	5,000		
To Depreciation on Machinery			
(10% of 1,00,000)	10,000		
To Net Profit (Transferred to Capital)	85,000		
Total	1,10,000	Total	1,10,000

Himalayan Traders

Balance Sheet

As on Ashadh 32, 2082

Capital & Liabilities	Amount (Rs.)	Assets & Properties	Amount (Rs.)
Capital Account:		Fixed Assets:	
Capital	90,000	Machinery	1,00,000
Add: Net Profit	85,000	Less: Depreciation (10%)	(10,000)
Total Capital	1,75,000	Net Machinery Value	90,000
Current Liabilities:		Current Assets:	
Sundry Creditors	30,000	Sundry Debtors	40,000
Outstanding Rent (Adj.)	5,000	Cash in Hand	50,000
		Closing Stock (Adj.)	30,000

Total	2,10,000	Total	2,10,000
--------------	-----------------	--------------	-----------------

स्पष्टीकरण (Working Notes):

समायोजन (Adjustments) मा दिइएका कारोबारहरूको दोहोरो प्रभाव पर्ने भएकाले, Closing stock लाई Trading A/C को Credit र Balance sheet को Assets मा; Outstanding Rent लाई P/L A/C को Debit (खर्चमा जोडेर) र Balance sheet को Liability मा; तथा Depreciation लाई P/L A/C को Debit र Balance sheet को सम्बन्धित सम्पत्तिबाट घटाएर देखाइएको छ ।

5. बैंक हिसाब मिलान विवरण (Bank Reconciliation Statement) भन्नाले के बुझिन्छ ? तल दिइएको जानकारीका आधारमा असार मसान्तसम्मको बैंक हिसाब मिलान विवरण तयार गर्नुहोस् । (3+7 = 0)

- नगद किताब अनुसारको बैंक मौज्दात (Bank Balance as per Cash Book) = Rs. 50,000.
- चेक जारी गरेको तर भुक्तानीका लागि बैंकमा प्रस्तुत नभएको (Cheques issued but not presented) = Rs. 15,000.
- चेक बैंकमा जम्मा गरेको तर राफसाफ नभएको (Cheques deposited but not cleared) = Rs. 10,000.
- बैंकले सीधै खर्च कट्टा गरेको बैंक चार्ज (Bank charges debited) = Rs. 500.
- ग्राहकले सीधै बैंक खातामा जम्मा गरिदिएको (Direct deposit by a customer) = Rs. 8,000.
- बैंकले ब्याज बापत जम्मा गरेको तर नगद किताबमा नदेखिएको (Interest credited by the bank) = Rs. 2,000.

उत्तर:

बैंक हिसाब मिलान विवरण (Bank Reconciliation Statement) को परिचय:

कुनै निश्चित मितिमा संस्थाले राखेको नगद किताब (Cash Book) को बैंक महलको मौज्दात र बैंकले उपलब्ध गराएको पासबुक वा बैंक स्टेटमेन्ट (Pass Book/Bank Statement) को मौज्दात बीच देखिने फरकका कारणहरू पहिचान गरी ती दुवै मौज्दातलाई मिलान गर्न तयार पारिने विवरणलाई बैंक हिसाब मिलान विवरण भनिन्छ । यसले लेखापरीक्षणमा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सुदृढ छ/छैन र नगद हिनामिना भएको छ/छैन भनी जाँचन सघाउ पुऱ्याउँछ।

दिइएको जानकारीका आधारमा असार मसान्तको बैंक हिसाब मिलान विवरण तल प्रस्तुत छः

Bank Reconciliation Statement

As of Ashadh End

S.N.	Particulars	Amount (Rs.)
	Balance as per Cash Book (Dr.)	50,000
Add:	Items that increased Pass Book but not Cash Book:	
b)	Cheques issued but not presented for payment	15,000
e)	Direct deposit by a customer into the bank account	8,000
f)	Interest credited by the bank but not recorded in cash book	2,000
	Total Additions (A)	25,000
Less:	Items that decreased Pass Book but not Cash Book:	
c)	Cheques deposited but not cleared by the bank	(10,000)
d)	Bank charges debited directly by the bank	(500)
	Total Deductions (B)	(10,500)
	Balance as per Pass Book / Bank Statement (Cr.)	64,500

6. पूँजीगत बजेट (Capital Budgeting) भन्नाले के बुझिन्छ ? दीर्घकालीन लगानीको निर्णय गर्दा प्रयोग हुने 'पे-ब्याक पिरियड' (Payback Period) र 'खुद वर्तमान मूल्य' (Net Present Value - NPV) विधिको तुलनात्मक चर्चा गर्नुहोस् । (4+6 = 10)

उत्तरः

पूँजीगत बजेट (Capital Budgeting) को परिचयः

कुनै पनि संस्थाको दीर्घकालीन प्रतिफल दिने आयोजना, स्थिर सम्पत्ति, मेसिनरी वा पूर्वाधारमा गरिने ठूलो लगानीको पूर्व मूल्यांकन र विश्लेषण गर्ने वित्तीय निर्णय प्रक्रियालाई पूँजीगत बजेटिङ भनिन्छ । यो मुख्यतया भविष्यमा प्राप्त हुने नगद प्रवाह (Future Cash Inflows) र हाल गरिने लगानी (Initial Cash Outflows) बीचको तुलनात्मक

अध्ययन हो । यस्ता निर्णयहरू सजिलै उल्टाउन नसकिने (Irreversible) र ठूलो पुँजी जोखिममा पर्ने प्रकृतिका हुने भएकाले लेखापरीक्षण र वित्तीय व्यवस्थापनमा यसको विशेष महत्त्व हुन्छ ।

पे-ब्याक पिरियड (Payback Period) र खुद वर्तमान मूल्य (NPV) विधिको तुलनात्मक चर्चा:

लगानीको प्रस्ताव स्वीकृत गर्ने वा नगर्ने भनी निर्णय लिन प्रयोग गरिने यी दुई विधि बीचको मुख्य भिन्नता र तुलना तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ:

सि.नं.	तुलनाको आधार (Basis)	पे-ब्याक पिरियड (Payback Period)	खुद वर्तमान मूल्य (Net Present Value - NPV)
1.	अवधारणा (Concept)	लगानी गरिएको मूल रकम फिर्ता हुन लाग्ने समय (वर्ष वा महिना) को मापन हो ।	लगानीबाट भविष्यमा प्राप्त हुने सम्पूर्ण नगद प्रवाहको वर्तमान मूल्य र सुरुको लगानी बीचको फरक हो ।
2.	मुद्राको समय मूल्य (Time Value of Money)	यस विधिले मुद्राको समय मूल्यलाई बेवास्ता गर्छ (आजको रु. र भविष्यको रु. लाई बराबर मान्छ) ।	यसले मुद्राको समय मूल्यलाई पूर्ण मान्यता दिन्छ र भविष्यको नगद प्रवाहलाई Discounting गर्छ ।
3.	नगद प्रवाहको विचार (Cash Flows Considered)	यसले लगानी असुल हुने अवधिसम्मको नगद प्रवाहलाई मात्र गणनामा समावेश गर्छ ।	यसले आयोजनाको सम्पूर्ण जीवनकाल (Entire economic life) भरि प्राप्त हुने नगद प्रवाहलाई समेट्छ ।
4.	निर्णयको मापदण्ड (Decision Rule)	कम समयमा लगानी उठाउने (Shorter PBP) आयोजनालाई उत्कृष्ट मानी छनोट गरिन्छ ।	धनात्मक (Positive) र सबैभन्दा उच्च NPV भएको आयोजनालाई उत्कृष्ट मानी छनोट गरिन्छ ।
5.	उपयोगिता र सबल पक्ष	हिसाब गर्न र बुझ्न सजिलो छ । उच्च जोखिम र तरलता (Liquidity) समस्या भएको अवस्थामा बढी उपयोगी हुन्छ ।	संस्थाको सम्पत्ति अधिकतम (Wealth Maximization) गर्ने उद्देश्यसँग मेल खान्छ । नाफाको यथार्थ चित्रण गर्छ ।
6.	कमजोर पक्ष	पे-ब्याक पिरियडपछिको नाफालाई बेवास्ता गर्ने हुँदा दीर्घकालीन रूपमा बढी फाइदाजनक आयोजना छुट्न सक्छन् ।	गणना प्रक्रिया जटिल हुन्छ । भविष्यको जोखिम प्रिमियम र सही 'Discount Rate' अनुमान गर्न कठिन हुन्छ ।

निष्कर्ष:

पे-ब्याक पिरियडले लगानी कति छिटो सुरक्षित हुन्छ भन्ने देखाउँछ भने NPV ले लगानीबाट वास्तविक मूल्य कति सिर्जना हुन्छ भन्ने देखाउँछ । आधुनिक वित्तीय विश्लेषण र प्रभावकारिताको लेखापरीक्षण (Performance Audit) मा लगानीको निर्णय लिँदा NPV विधिलाई नै वैज्ञानिक र 'Gold Standard' विधिको रूपमा लिइन्छ ।

Section (C) = 20 Marks

7. सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठन (INTOSAI) का आधारभूत सिद्धान्तहरू के-के हुन् ? नेपालको सार्वजनिक लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न यी सिद्धान्तहरूले कसरी मद्दत पुऱ्याउँछन् ? (5+5 = 10)

उत्तर:

सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठन (INTOSAI) सार्वजनिक लेखापरीक्षणको विश्वव्यापी छाता सङ्गठन हो । यसले जारी गरेका अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरू (ISSAIs) र घोषणाहरू (लिमा र मेक्सिको घोषणा) सार्वजनिक लेखापरीक्षणलाई स्वतन्त्र, निष्पक्ष र प्रभावकारी बनाउने मार्गदर्शक सिद्धान्त हुन् ।

INTOSAI का आधारभूत सिद्धान्तहरू (Fundamental Principles of INTOSAI):

ISSAI 100 (सार्वजनिक क्षेत्रको लेखापरीक्षणका आधारभूत सिद्धान्तहरू) र अन्य प्रमुख मापदण्डहरूमा आधारित रही INTOSAI का मुख्य सिद्धान्तहरूलाई देहायबमोजिम उल्लेख गर्न सकिन्छ:

1. स्वतन्त्रताको सिद्धान्त (Principle of Independence - ISSAI 10): सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्था (SAI) र यसका पदाधिकारीहरू कार्यपालिकाको प्रभाव र दबाबबाट पूर्ण रूपमा स्वतन्त्र हुनुपर्छ । (मेक्सिको घोषणामा आधारित) ।
2. जवाफदेहिता र पारदर्शिता (Accountability and Transparency - ISSAI 20): SAI ले आफ्नो कामकारबाही, खर्च र नतिजाप्रति सार्वजनिक रूपमा जवाफदेही र पारदर्शी हुनुपर्दछ ।
3. नैतिकता र सदाचार (Ethics and Integrity - ISSAI 130): लेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण गर्दा निष्पक्षता, इमानदारी, व्यावसायिक गोपनीयता र सक्षमता कायम राख्नुपर्छ ।
4. गुणस्तर नियन्त्रण (Quality Control - ISSAI 140): लेखापरीक्षणको प्रत्येक चरणमा उच्च गुणस्तर कायम गर्न आन्तरिक गुणस्तर नियन्त्रण प्रणाली लागू गर्नुपर्छ ।

5. **व्यावसायिक संशयवाद र निर्णय (Professional Skepticism and Judgment):** प्रमाण संकलन र विश्लेषण गर्दा लेखापरीक्षकले सधैं प्रश्न गर्ने दृष्टिकोण (Questioning mind) राख्नुपर्छ र तथ्यमा आधारित व्यावसायिक निर्णय लिनुपर्छ ।

6. **जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण (Risk-based Approach):** उच्च जोखिम भएका क्षेत्रहरू पहिचान गरी सोही क्षेत्रमा स्रोत र साधन केन्द्रित गर्नुपर्छ ।

नेपालको सार्वजनिक लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धिमा यी सिद्धान्तहरूको भूमिका:

नेपालको महालेखापरीक्षकको कार्यालय (OAG Nepal) INTOSAI को सक्रिय सदस्य हो । यी सिद्धान्तहरूले नेपालको लेखापरीक्षणको गुणस्तर बढाउन निम्न तरिकाले मद्दत पुऱ्याएका छन्:

- **संवैधानिक र कानुनी सुदृढीकरण:** INTOSAI को लिमा र मेक्सिको घोषणाकै जगमा नेपालको संविधानले महालेखापरीक्षकलाई पूर्ण संवैधानिक स्वतन्त्रता प्रदान गरेको छ, जसले निर्भिकतापूर्वक प्रतिवेदन दिन सक्षम बनाएको छ ।
- **NGAS को निर्माण र परिमार्जन:** INTOSAI का मापदण्ड (ISSAIs) कै आधारमा नेपाल सरकारको लेखापरीक्षण मानदण्ड (NGAS) तर्जुमा र अद्यावधिक गरिएको छ, जसले लेखापरीक्षणलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको बनाएको छ ।
- **गुणस्तर आश्वासन संयन्त्र (Quality Assurance):** ISSAI 140 को मर्मअनुसार OAG ले प्रतिवेदनहरूको 'Peer Review' र आन्तरिक गुणस्तर नियन्त्रण निर्देशिका लागू गरेको छ, जसले त्रुटिरहित प्रतिवेदन प्रकाशनमा मद्दत गरेको छ ।
- **क्षमता विकास र आधुनिकीकरण:** यी सिद्धान्तहरूको पालना गर्न OAG ले जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण (Risk-based Audit), सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण (IT Audit) र NAMS (Nepal Audit Management System) जस्ता आधुनिक प्रणालीहरू लागू गरेको छ ।
- **नागरिक सहभागिता (Citizen Participatory Audit):** पारदर्शिता र जवाफदेहिताको सिद्धान्तलाई पछ्याउँदै नागरिक समाज र सरोकारवालासँगको सहकार्यमा लेखापरीक्षण गर्ने अभ्यास सुरु भएको छ ।

निष्कर्ष:

INTOSAI का सिद्धान्तहरू सार्वजनिक लेखापरीक्षणका 'विश्वव्यापी संविधान' हुन् । नेपालको महालेखापरीक्षकको कार्यालयले यी सिद्धान्तहरूलाई आफ्नो रणनीति, कार्यप्रणाली र मानदण्डमा आन्तरिकीकरण गरी सुशासन, पारदर्शिता र सार्वजनिक उत्तरदायित्व प्रवर्द्धनमा अतुलनीय योगदान गरिरहेको छ ।

8. SAI Performance Measurement Framework (PMF) को आवश्यकता र औचित्य पुष्टि गर्दै, लेखापरीक्षणमा गुणस्तर नियन्त्रण (Quality Control) को अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासहरूबारे लेख्नुहोस् । (5+5 = 10)

उत्तर:

सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्था (SAI) ले अन्य निकायको परीक्षण गर्ने भएकोले 'परीक्षकको परीक्षण कसले गर्ने?' भन्ने प्रश्न उठ्नु स्वाभाविक हो । यसै सन्दर्भमा SAI को आफ्नै संस्थागत क्षमता र कार्यसम्पादन मापन गर्न विकास गरिएको अन्तर्राष्ट्रिय ढाँचा नै SAI Performance Measurement Framework (PMF) हो ।

SAI PMF को आवश्यकता र औचित्य (Need and Justification):

SAI PMF ले INTOSAI का मापदण्ड र उत्कृष्ट अभ्यासको कसीमा SAI ले कस्तो प्रदर्शन गरिरहेको छ भनी वस्तुगत मूल्यांकन गर्दछ । यसको आवश्यकता निम्न बुँदाहरूमा पुष्टि हुन्छ:

- 1. कमजोरी पहिचान र सुधार (Identifying Weaknesses):** संस्थाको आन्तरिक कार्यप्रणाली, जनशक्ति र व्यवस्थापनमा रहेका कमीकमजोरीहरू (Gaps) पहिचान गर्न र सुधारका क्षेत्रहरू तय गर्न ।
- 2. रणनीतिक योजना निर्माण (Strategic Planning):** SAI PMF को नतिजाले संस्थाको भावी रणनीति, कार्ययोजना र क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्न बलियो आधार (Baseline data) प्रदान गर्छ ।
- 3. पारदर्शिता र जवाफदेहिता प्रदर्शन (Demonstrating Value and Benefits):** SAI ले नागरिक र संसद्लाई आफूले गरेको कामको मूल्य र महत्त्व (ISSAI 12) देखाउन तथा संस्थागत जवाफदेहिता प्रमाणित गर्न ।
- 4. सहयोगी निकायसँगको सहकार्य (Donor Collaboration):** क्षमता अभिवृद्धिका लागि दातृ निकाय वा विकास साझेदारहरूसँग सहायता माग्न आधिकारिक र विश्वसनीय आधार प्रस्तुत गर्न ।
- 5. अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता र 'Peer Review':** आफ्नो कार्यसम्पादनलाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डसँग दाँज्न र अन्य देशका SAI हरूसँग तुलनात्मक अध्ययन तथा Peer Review गर्न ।

लेखापरीक्षणमा गुणस्तर नियन्त्रण (Quality Control) को अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासहरू:

लेखापरीक्षण प्रतिवेदन तथ्यपरक, विश्वसनीय र त्रुटिरहित हुनुपर्छ । यसका लागि INTOSAI को ISSAI 140 (वा ISQM 1) ले गुणस्तर नियन्त्रणका निम्न अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासहरू (Elements) निर्दिष्ट गरेको छ, जसलाई नेपालले पनि अभ्यास गरिरहेको छ:

- 1. नेतृत्वको जिम्मेवारी (Leadership Responsibility):** गुणस्तर कायम गर्ने अन्तिम जिम्मेवारी SAI को प्रमुख (महालेखापरीक्षक) वा उच्च व्यवस्थापनको हुनुपर्ने र संगठनमा 'गुणस्तरमुखी संस्कृति' (Culture of Quality) विकास गर्नुपर्ने ।

2. **प्रासंगिक नैतिक आवश्यकताहरू (Relevant Ethical Requirements):** लेखापरीक्षण टोलीले स्वतन्त्रता, वस्तुनिष्ठता र गोपनीयता जस्ता नैतिक मापदण्डहरूको पूर्ण पालना गरेको सुनिश्चित गर्ने (स्वार्थको द्वन्द्व - Conflict of Interest नहुने) ।

3. **मानव संसाधन व्यवस्थापन (Human Resources):** कार्यसम्पादन गर्न आवश्यक पर्ने प्राविधिक ज्ञान, सीप र सक्षमता भएका जनशक्ति मात्र लेखापरीक्षण कार्यमा खटाउने तथा उनीहरूको निरन्तर क्षमता विकास गर्ने ।

4. **लेखापरीक्षण कार्यसम्पादन (Audit Performance):** * **सुपरिवेक्षण (Supervision):** कार्यस्थलमा टोली प्रमुखले निरन्तर अनुगमन गर्ने ।

* **पुनरावलोकन (Review):** प्रतिवेदनलाई अन्तिम रूप दिनुअघि संलग्न नभएका अनुभवी अधिकृत (Cold Review) वा विज्ञबाट जाँच गराउने ।

5. **अनुगमन र सुधार (Monitoring and Remediation):** गुणस्तर नियन्त्रण प्रणाली कत्तिको प्रभावकारी छ भनी निरन्तर अनुगमन गर्ने र विगतका त्रुटिहरू दोहोरिन नदिन उपचारात्मक कदम (Remedial actions) चाल्ने ।

निष्कर्ष:

SAI PMF ले सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थालाई ऐना देखाउने काम गर्दछ भने गुणस्तर नियन्त्रण संयन्त्रले प्रतिवेदनको विश्वसनीयतालाई सुनिश्चित गर्दछ । नेपालमा महालेखापरीक्षकको कार्यालयले SAI PMF को स्वमूल्यांकन (Self-Assessment) र NGAS मार्फत गुणस्तर नियन्त्रणको अभ्यासलाई संस्थागत गर्दै नागरिकको विश्वास जित्न सफल भएको छ ।

Section (D) = 20 Marks

9. महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदनउपर संघीय संसदको सार्वजनिक लेखा समिति (Public Accounts Committee - PAC) मा हुने छलफल र कार्यान्वयन प्रक्रियाबारे व्याख्या गर्नुहोस् । यस प्रक्रियामा देखिएका चुनौतीहरू के-के हुन् ? (5+5 = 10)

उत्तर:

संसदीय शासन प्रणालीमा करदाताको रकमको सही सदुपयोग भएको छ वा छैन भनी निगरानी गर्ने सर्वोच्च निकाय व्यवस्थापिका हो । नेपालको संविधानको धारा 294 बमोजिम महालेखापरीक्षकले तयार पारेको वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रपतिमार्फत संघीय संसदमा पेस हुन्छ । उक्त प्रतिवेदनमाथि विस्तृत छानबिन गरी सरकारलाई उत्तरदायी बनाउने महत्त्वपूर्ण कार्य संसदको 'सार्वजनिक लेखा समिति' (PAC) ले गर्दछ ।

सार्वजनिक लेखा समितिमा हुने छलफल र कार्यान्वयन प्रक्रिया:

महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदनउपर पी.ए.सी. (PAC) मा हुने छलफल र कार्यान्वयनको चक्र देहायबमोजिम छ:

1. **प्रतिवेदनको प्रस्तुति र अध्ययन:** संसदमा पेस भएको प्रतिवेदनलाई सभामुखले सार्वजनिक लेखा समितिमा पठाउँछन्। समितिको सचिवालय र आवश्यकता अनुसार गठन हुने उप-समितिहरूले उक्त प्रतिवेदनको प्रारम्भिक अध्ययन र वर्गीकरण गर्दछन्।
2. **सरोकारवालालाई आमन्त्रण र सुनुवाइ:** समितिले बेरुजु र अनियमितता देखिएका सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव (मुख्य लेखा उत्तरदायी अधिकृत) र विभागीय प्रमुखहरूलाई बैठकमा बोलाएर स्पष्टीकरण माग्ने र सुनुवाइ गर्ने कार्य गर्दछ।
3. **महालेखापरीक्षकको विज्ञताको प्रयोग:** समितिको बैठकमा महालेखापरीक्षक वा निजले तोकेको अधिकृतलाई विज्ञ/सल्लाहकारको रूपमा आमन्त्रण गरिन्छ, जसले प्राविधिक विषयमा समितिलाई प्रष्ट पार्ने काम गर्छन्।
4. **समितिको निर्णय र निर्देशन:** छलफलपछि समितिले बेरुजुको प्रकृति हेरी असुलउपर गर्न, कानूनसम्मत नियमित गर्न वा मनासिब कारण भएमा मिनाहा गर्न नेपाल सरकार तथा सम्बन्धित मन्त्रालयलाई लिखित निर्देशन दिन्छ।
5. **कार्यान्वयन र अनुगमन:** समितिको निर्देशनबमोजिम कारबाही गरी बेरुजु फर्स्यौट गर्ने दायित्व कार्यपालिकाको हो। मन्त्रालयहरूले फर्स्यौटको प्रगति समिति र महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेस गर्छन् भने असुल गर्नुपर्ने रकम केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमार्फत असुल गरिन्छ।

यस प्रक्रियामा देखिएका प्रमुख चुनौतीहरू:

संसदीय निगरानी र बेरुजु फर्स्यौटको यो प्रक्रिया सैद्धान्तिक रूपमा उत्कृष्ट भए तापनि व्यवहारमा निम्न चुनौतीहरू विद्यमान छन्:

- **छलफलमा ढिलाइ (Backlog):** महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदन समयमै पेस भए पनि समितिमा वर्षौं पुराना प्रतिवेदनहरूको चाड (Backlog) रहने गरेको छ, जसले गर्दा समयमै कारबाही हुन सकिरहेको छैन।
- **निर्देशनको कमजोर कार्यान्वयन:** समितिले दिएका निर्देशनहरू कार्यपालिका (मन्त्रालयहरू) ले गम्भीरतापूर्वक लागू नगर्ने र कार्यान्वयनको अवस्था ज्यादै न्यून रहने गरेको छ।
- **जवाफदेहिताको अभाव र सरुवा:** छलफलको समयमा सम्बन्धित समयका सचिव वा आयोजना प्रमुख सरुवा भइसकेका हुन्छन्। नयाँ आउने पदाधिकारीले "मेरो पालाको होइन" भनी पन्छिने प्रवृत्तिले व्यक्तिगत जवाफदेहिता तय गर्न कठिन छ।

- **प्राविधिक ज्ञानको कमी:** आधुनिक सूचना प्रविधि, ठूला पूर्वाधार र कार्यमूलक लेखापरीक्षणका जटिल प्राविधिक विषयवस्तुमाथि गहिरो विश्लेषण गर्न समितिका सदस्यहरू (सांसदहरू) मा पर्याप्त विज्ञताको कमी देखिन्छ ।
- **राजनीतिकरण र स्वार्थको द्वन्द्व:** बेरुजु र अनियमितताका विषयलाई कतिपय अवस्थामा दलीय स्वार्थका आधारमा राजनीतिकरण गरिने र कडा कारबाही गर्नबाट पछि हट्ने जोखिम रहन्छ ।

निष्कर्ष:

सार्वजनिक लेखा समिति 'कुकुर भुक्दै गर्छ, कारवाँ अघि बढ्दै गर्छ' भन्ने अवस्थामा रहनु हुँदैन । महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदनमाथिको छलफललाई समयबद्ध बनाउँदै समितिका निर्देशनहरूको अनिवार्य कार्यान्वयन गराउन कानुनी बाध्यता र 'दण्ड तथा पुरस्कार' को नीति कडाइका साथ लागू गर्नु अपरिहार्य छ ।

10. जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण (Risk-based Audit) भनेको के हो ? नेपालको परिप्रेक्ष्यमा NAMS (Nepal Audit Management System) को प्रयोगले सार्वजनिक सम्पत्तिको लेखापरीक्षणलाई कसरी प्रभावकारी बनाउन सक्छ ? (4+6 = 10)

उत्तर:

सरकारी कारोबारको आकार र जटिलता दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको सन्दर्भमा प्रत्येक भौचर र बिलको शतप्रतिशत परीक्षण (Vouching) गर्न सम्भव र व्यावहारिक हुँदैन । सीमित स्रोत र साधनको अधिकतम उपयोग गरी लेखापरीक्षणलाई नतिजामुखी बनाउन विकसित गरिएको आधुनिक अवधारणा नै 'जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण' हो ।

जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण (Risk-Based Audit - RBA) को अर्थ:

कुनै पनि संस्थाको वित्तीय विवरणमा सारभूत त्रुटी (Material Misstatement) हुन सक्ने वा कानुनको पालना नहुने उच्च सम्भावना भएका क्षेत्रहरू (Risks) को पहिचान गरी, सोही जोखिमको स्तरअनुसार लेखापरीक्षणका स्रोत, साधन र समयलाई केन्द्रित गर्ने विधिलाई जोखिममा आधारित लेखापरीक्षण भनिन्छ ।

- **यसका मुख्य चरणहरू:** सर्वप्रथम संस्थाको वातावरण र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको अध्ययन गरिन्छ । त्यसपछि अन्तरनिहित जोखिम (Inherent Risk) र नियन्त्रण जोखिम (Control Risk) को मूल्याङ्कन गरी, उच्च जोखिम भएका क्षेत्रमा विस्तृत सबस्टेन्टिभ परीक्षण (Substantive Testing) र कम जोखिम भएका क्षेत्रमा सामान्य विश्लेषणात्मक परीक्षण गरिन्छ ।

नेपालको परिप्रेक्ष्यमा NAMS को प्रयोग र लेखापरीक्षणको प्रभावकारिता:

महालेखापरीक्षकको कार्यालयले लेखापरीक्षणको सम्पूर्ण चक्रलाई प्रविधिमैत्री, व्यवस्थित र कागजविहीन (Paperless) बनाउन नेपाल लेखापरीक्षण व्यवस्थापन प्रणाली (Nepal Audit Management System - NAMS) कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । यसले सार्वजनिक सम्पत्ति र आर्थिक कारोबारको लेखापरीक्षणलाई निम्न तरिकाले प्रभावकारी बनाउँछ:

- 1. जोखिमको स्वचालित प्रोफाइल र योजना निर्माण:** NAMS प्रणालीले सार्वजनिक निकायहरूको बजेटको आकार, विगतको बेरुजुको अवस्था, र कारोबारको प्रकृतिका आधारमा 'Risk Profiling' गर्न मद्दत गर्छ । यसैका आधारमा कहाँ, कति जनशक्ति खटाउने र कति समय दिने भनी वैज्ञानिक वार्षिक लेखापरीक्षण योजना (Audit Plan) तय गर्न सकिन्छ ।
- 2. वित्तीय प्रणालीहरूसँगको एकीकरण (Integration):** NAMS लाई सरकारका अन्य वित्तीय प्रणालीहरू जस्तै: CGAS, SuTRA, LMBIS, र RMIS सँग आवद्ध (Integrate) गर्न सकिन्छ । यसबाट Data Analytics को प्रयोग गरी अस्वाभाविक कारोबारहरू (Red Flags) सजिलै पहिचान गर्न सकिन्छ ।
- 3. मानदण्डको अनिवार्य परिपालना (Compliance of NGAS):** यस प्रणालीमा लेखापरीक्षणका अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय मानदण्ड (ISSAIs/NGAS) अनुसारका चेकलिस्ट र टेम्पलेटहरू 'In-built' हुन्छन् । यसले गर्दा लेखापरीक्षकले कुनै पनि महत्त्वपूर्ण चरण छुटाउन पाउँदैनन् र काममा एकरूपता आउँछ ।
- 4. पारदर्शिता र तत्काल अनुगमन (Real-time Tracking):** फिल्डमा खटिएको लेखापरीक्षण टोलीले के काम गरिरहेको छ, कति बेरुजु औल्यायो र प्रमाणहरू के-के छन् भनी केन्द्रबाटै सुपरिवेक्षकले 'Real-time' अनुगमन गर्न र आवश्यक निर्देशन दिन सक्छन् ।
- 5. बेरुजु फर्स्यौट र लगत व्यवस्थापन:** प्रारम्भिक प्रतिवेदन जारी गर्ने, सम्बन्धित कार्यालयबाट अनलाइन नै स्पष्टीकरण प्राप्त गर्ने र प्रमाण पुगेमा अनलाइन नै सम्परीक्षण (Clearance) गर्ने कार्य NAMS बाटै हुने हुँदा बेरुजुको लगत अद्यावधिक राख्न र प्रतिवेदन छिटो तयार गर्न सहज भएको छ ।
- 6. संस्थागत स्मरण (Institutional Memory):** विगतका वर्षहरूका सबै प्रमाण, अडिट वर्किङ पेपर (Audit Working Papers) र प्रतिवेदनहरू डिजिटल रूपमा सुरक्षित रहने हुँदा सार्वजनिक सम्पत्तिको निरन्तर र तुलनात्मक विश्लेषण गर्न भरपर्दो संस्थागत अभिलेख तयार हुन्छ ।

निष्कर्ष:

जोखिममा आधारित लेखापरीक्षणले 'कम स्रोतमा बढी नतिजा' दिने सुनिश्चित गर्छ भने NAMS त्यसलाई कार्यान्वयन गर्ने शक्तिशाली डिजिटल हतियार हो । NAMS को पूर्ण र प्रभावकारी प्रयोगले नेपालको सार्वजनिक लेखापरीक्षणलाई परम्परागत 'गल्ती खोज्ने' प्रक्रियाबाट माथि उठाई आधुनिक, वैज्ञानिक र गुणस्तरीय बनाउन कोसेढुङ्गा सावित भएको छ ।